

LÄNSSTYRELSEN
KALMAR LÄN

Projektet Skog & Historias framtida utformning i Kalmar län – en förstudie i Böda socken på norra Öland.

Håkan Nilsson

Kalmar läns museum Rapport 2004

Bakgrund

Projektet *Skog & Historias framtida utformning i Kalmar län – en förstudie i Böda socken på norra Öland*, har bedrivits med medel från Riksantikvarieämbetets 28:26 anslag (200 000 kr och LIFE (200 000 kr).

Utvärdering

Bödainventeringen ska ses mot bakgrund av arbetet med miljö kvalitetsmålet ”Levande skogar”. Arbetet i Böda har bedrivits utifrån ett antal nyckelbegrepp, bl.a. *lokal förankring*, *utvecklad dialog* och *antikvarisk kompetens*. Arbetet har idag nått en bit på vägen.

Arbetet har i stort fungerat bra. Det mätbara resultatet i antal registrerade lämningar och ombesiktigade lokaler bedöms vara bra med avseende på att inventeringen har bedrivits som en utbildningsinventering med inriktning på att besiktiga tips från allmänheten och komplettera beskrivningar i fornminnesregistret. Ett aber var att fältarbetet inte kunde utföras under våren som planerat. Då vegetationen i Bödaskogarna bitvis är synnerligen besvärlig, bl.a. med höga, täta och omfattande bestånd av örnbräken, är det av stor vikt att fältarbetet utförs under våren.

Det lokala engagemanget i området har visat sig vara förvånansvärt stort. Både avseende närvaron på informationsmötet inför inventeringsarbetet och deltagande i själva inventeringsarbetet. Böda hembygdsförening, representerade av Alrik och Mikael Nilsson, har lagt ner ett stort arbete på att intervjua äldre personer i Böda och dessutom själva tillbringat mycket tid på att leta efter kulturlämningar i Bödaskogarna.

För att i framtiden ge ytterligare feedback till invånarna i Böda, förutom utskick av inventeringsresultat och möten, bör en eller flera guidade vandringar till skogens kulturmiljöer anordnas. Ytterligare initiativ kan vara att anordna studiecirkel, exempelvis i regi av Vision Skäftekärr.

Som ett första led i att höja den antikvariska kompetensen i Kalmar län har en utbildning genomförts. Detta är en fråga som man inom kulturmiljövärderna i Kalmar län bör arbeta med kontinuerligt för att nå ett fullgott resultat. Vidare utbildningsinsatser för personalen vid Länsstyrelsen i Kalmar och Kalmar läns museum bör genomföras kommande år. Utbildningen bör framöver erbjudas även till Skogsvårdsstyrelsen, skogsbolag m.fl. Av olika anledningar har de planerade utbildningsveckorna ändrats vid flera tillfällen. Detta har medfört en del problem avseende tidplaneringen och upplägget av inventeringen. Inför kommande år bör arbetet med utbildningsinventeringar prioriteras av alla berörda.

Organisation

Birgitta Eriksson, Länsstyrelsen i Kalmar län och Håkan Nilsson, Kalmar läns museum, har fungerat som projektledare för förstudien. Tillsammans har vi utifrån givande diskussioner i sann AgendaKulturarvsanda försökt ge projektet en tidsenlig utformning och anpassning till lokala förutsättningar.

Förberedelsearbete

Inför fältarbetet gjordes en genomgång av fornminnesregistret, Kalmar läns museums topografiska arkiv, anmälningar om forn- eller kulturlämningar i det aktuella inventeringsområdet som gjorts till Kalmar läns museum och en genomgång av de äldre lantmäterikartorna (huvudsakligen enskiftet eller äldre). En efterkontroll av laga skifteskartorna kommer att göras och även dessa bör excerperas inför kommande säsong.

Utåtriktad verksamhet/information

Inför inventeringen gjordes ett utskick till samtliga markägare i Böda. Skogsvårdsstyrelsens markägarregister ställdes till förfogande inför utskicket. I utskicket inbjöds till ett informationsmöte. 24 personer kom till detta informationsmöte, representerande markägare, Böda hembygdsförening, Sveaskog, Skogsvårdsstyrelsen, Kalmar läns museum och Länsstyrelsen i Kalmar.

Efter avslutad säsong planeras ytterligare en informationsträff med markägarna i Böda.

Resultatet av fältarbetet planeras att skickas ut till berörda intressenter redan i december.

Projektet presenterades kortfattat för UV-öst då de var på personalresa på Öland.

En broschyr med inriktning på att presentera kulturmiljöer i skogsmark inom länet har framställts inom ramen för förstudien (bifogas rapporten).

Inventeringen var tänkt att presenteras för lokal press under december men tidiga snöfall omöjliggjorde detta. Pressmöte kommer att ske så snart vädret tillåter.

Inventeringsområdet

Undersökningsområdet omfattar det ekonomiska kartbladet 6H 0e Enerum.

Norra Öland med undersökningsområdet 6H 0e Enerum markerat med svart ram. Utdrag ur fastighetskartan. Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande 507-98-2848. © Lantmäteriet. Gävle 2003.

Fältarbetet

Fältarbetet utfördes under hösten 2004. Samtliga beskrivningar har upprättats på ”Blankett för anmälan av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar till fornminnesregistret och fornminnesinformationssystemet (FMIS)”. Den kartografiska registreringen har gjorts på ortofoto i skala 1:10 000. Fältinmätningarna har gjorts manuellt, i vissa fall med stöd av GPS.

Inventeringen bedrevs främst som en ”insamling” av kända men oregistrerade forn- och kulturlämningar och som en fältkurs för personal vid Kalmar läns museum, Länsstyrelsen i Kalmar och Vision Skäftekärr. Viktiga uppgiftslämnare var Böda hembygdsförening, genom Alrik och Mikael Nilsson, Jan-Henrik Fallgren, Uppsala universitet och Roland Nilsson, Sveaskog.

Alrik Nilsson har med sitt lokala kontaktnät fungerat som en kanal in i bygden. Under stora delar av fältarbetet åkte Alrik och Mikael Nilsson med och visade olika lokaler, främst historiska lämningar som torp, tjärdalar och fossil åkermark. Jan-Henrik Fallgren har visat flera nya lokaler, främst med lämningar av förhistorisk karaktär som gravar och husgrunder (”kämpagravar”).

I fornminnesregistret finns poster (blåmarkeringar på ekonomiska kartan/registerkartan) som överförts byråmässigt inför konverteringen av det äldre materialet. Då dessa poster saknade beskrivningar har dessa lokaler besökts och beskrivningar upprättats.

Resultat lämningstyper

Sammanlagt har ca 60 lokaler besökts varav ca 40 utgörs av nyfynd, majoriteten av lämningarna har registrerats efter tips. Följande lämningar har hittills registrerats som fasta fornlämningar:

Skeppsformig stensättning. Graven utgör ett förmodat bronsåldersinslag i en järnåldersmiljö med fossil åkermark, skärvstenshöj och ”kämpagrav”. Foto: Håkan Nilsson, Kalmar läns museum.

Boplatser

I ett hyggesplöjt område påträffades den enda *boplatsen*. Fynden i området utgörs av skärvstenar.

Fossil åkermark och hägnadssystem

Två områden med röjningsrösen, det ena med anslutande hägnadsvallar, påträffades. Det sistnämnda ligger i periferin av den komplexa järnåldersmiljön i Rosendal och ska troligen ses i ljuset av denna. Bedömningar har gjorts för flera områden med fossil åker som överförts byråmässigt vid konverteringen till FMIS. I de flesta fall utgör de spår efter odling från senare historisk tid.

Gravar

Sju gravar registrerades. Sex utgörs av *stensättningar*, varav tre är stenfyllda och tre är övertorvade. Den femte graven utgörs av en kraftigt förstörd *skeppsättning*, belägen i ett översandat område. Graven har skadats vid markberedning av området under de senaste åren.

Husgrunder, förhistorisk tid

Tre lokaler med husgrunder registrerades, varav en utgörs av en uppgift från en gammal lantmäterikarta. Denna kunde inte lokaliseras i fält, sannolikt p.g.a. ytterst besvärliga vegetationsförhållanden. En av de övriga ligger i anslutning till en sedan tidigare registrerad husgrund och den tredje ligger solitärt utan något konstaterbart samband med andra lämningstyper som stensträngar eller röjningsrösen. Detta beror möjligen på besvärliga vegetationsförhållanden.

Skärvstenshögar

Ett område som tidigare bedömts utgöra högliknande naturbildningar har delvis ombedömts. Området är problematiskt genom att en omfattande översandning har skett. I en vägskärrning kunde profilen genom en av ”högarna” studeras. En riklig skärvstenspackning iaktogs. Genom sondning konstaterades ytterligare sju av högarna innehålla skärvsten medan ett 20-tal högar bedömdes utgöra översandade rotvältor eller dylikt. Möjligheten finns att anläggningarna med skärvsten utgörs av gravar. Enligt muntlig uppgift från Jan-Henrik Fallgren har flera av gravarna han undersökt haft inslag av skärvsten i fyllningen.

Skärvstenshö som skadats av vägbygge. Foto: Håkan Nilsson, KLM.

Ytterligare en skärvstenshö påträffades vid besiktning av ett område med röjningsrösen som överförts byråmässigt vid FMIS-konverteringen. Anläggningen är belägen intill en skeppsformig stensättning (nyfynd). Båda anläggningarna är belägna i anslutning till en förhistorisk husgrund och i ett område med fossil åkermark

Fynden är intressanta då ytterst få skärvstenshögar är kända på Öland, de första registrerades 2001 på mellersta Öland. Bronsåldern på norra Öland är dåligt känd och i detta perspektiv kan fynden leda till ökad kunskap om Ölands bronsålder och tidiga järnålder.

Tjärdalar

Tre tjärdalar registrerades. Samtliga var av den trattformiga typen med omgivande vallar. Gemensamt för dem är att de inre ytorna är belagda med kalkstensplattor (mindre tjärspill) – en anpassning till lokala förhållanden. Flera av tjärdalarna i området kunde beläggas i det äldre lantmäterimaterialet, med äldsta notering från 1749. Enligt Alrik Nilsson var en av tjärdalarna i bruk under 1940-talet. En äldre kvinna har berättat att hon gick med lunchmat till de som arbetade vid tjärdalen.

Älvkvarnar

Två älvkvarnsförekomster påträffades. Antalet älvkvarnar är åtta respektive 85. Båda utgör de första kända förekomsterna i kalkstenshällar (Hella Schulze muntl). Den ena hällen ligger som lock över ett dike som löper genom en gammal brukningsväg och den andra är belägen i kanten av en övertorvad stensättning. Möjligen har naturliga håligheter i form av vittrade fossiler/blåstångsfästen utnyttjats vid knackandet av groparna.

Följande lämningar har registrerats som övriga kulturhistoriska lämningar:

Fem *by-/gårdstomter*, tre *fornlämningsliknande lämningar*, en *husgrund*, historisk tid, en *kolbotten*, en *smideslämning* (ässja) och tre *torp* (lägenhetsbebyggelse).

En kuriositet utgör de *fornlämningsliknande lämningarna* som bl.a. utgörs av en domarring och en skeppssättning, vilka har uppförts i sen tid av markägaren. I anslutning till dessa finns även i sen tid resta stenar. Flera av anläggningarna ger ett äkta intryck men efter besked från Alrik Nilsson kunde dessa ”potentiella fornlämningar” bedömas korrekt.

Skeppssättning modell 1900-tal. Foto: Håkan Nilsson, KLM

Biologiskt och immateriellt kulturarv – Masteträdsbeståndet

Tallbeståndet är den största, jämförelsevis orörda gamla tallskog, som numera finnes kvar på kronoparken. Den är av växlande ålder, 120–180 år gammal, i vissa fall sannolikt ännu äldre. Den benämnes i orten Masteträdsbeståndet. Byxelkrok den 4 juni 1949.

F. Aminoff

På skylten till det f.d. domänreservatet Bogateskogen framgår idag att tallarna är 200–250 år och att den äldsta daterats till 1789 - tidpunkten för den franska revolutionen. I Masteskogen har inga huvuden rullat, snarare uppvisar en av tallarna omisskännliga spår efter att ha tjänat som ambassadör i kärlekens tecken. Barklös, kal och död, men med mängder av inristningar, står den kvar som vittnesbörd om de människor som besökt området. Ristningarna utgörs av årtal, signaturer och symboler, många i kärlekens tecken.

Ristning i död tall. Masteskogen. Böda socken 2004. Foto: Håkan Nilsson, KLM.

I och omkring Bogateskogen finns en omfattande järnåldersmiljö med lämningar som husgrunder, jordbrukslämningar och gravar vilka speglar människans olika aktiviteter från tiden. Detta, i kombination med det bevarade biologiska och immateriella kulturarvet, stärker den kulturhistoriska dimensionen och upplevelsen av området.

En svårighet vid den rent praktiska hanteringen av den biologiska delen av kulturarvet utgör hur det ska dokumenteras. I detta fall har ingen dokumentation förutom av ristningen gjorts. Själva skogen finns dokumenterad på Länsstyrelsens i Kalmar naturvårdsfunktion.

Skogsbruk och skador

Få skador på fornlämningar som kan sättas i samband med skogsbruk har konstaterats. I de två fall som skador förekommer är det på tidigare registrerade fornlämningar.

Fornlämningarna utgörs av en *skeppssättning* och en *boplats*. I båda fallen har skadorna uppkommit vid markberedning. Beträffande *boplatsen* kan konstateras att den inte hade påträffats om inte området varit markberett. Eftersom inventeringen inte skett med utgångspunkten att systematiskt kontrollera registrerade fornlämningar avseende skadefrekvensen kan resultatet endast ses som en indikation på att skadeläget inom undersökningsområdet faktiskt förefaller vara gott från kulturmiljövårdsynpunkt sett. Om detta generellt visar sig vara fallet bör en eloge ges till skogsägarna i Böda.

Utbildning

Utbildningsinsatserna genomfördes under tre fältveckor. Utbildningen avses att utöka den antikvariska kompetensen i länet avseende att registrera och antikvariskt bedöma olika typer av forn- och kulturlämningar. De personer som deltog var Coco Dederling och Jenny Sundström-Petersson, båda från Länsstyrelsen i Kalmar samt Arwo Pajusi och Cecilia Ring, båda från Kalmar läns museum. Arwo Pajusi var vid tillfället anställd av Skogsvårdsstyrelsen men fick tjänstledigt för att delta i utbildningen, 28:26 medel har bekostat detta, vilket torde förbättra förutsättningarna för Arwo Pajusi som jobbar på Skogsvårdsstyrelsen med utbildning av arbetslösa inom ”gröna jobb”. Håkan Nilsson från Kalmar läns museum ledde utbildningen.

Riksantikvarieämbetes seminarier

Håkan Nilsson, Kalmar läns museum har deltagit i samtliga Skog & Historia seminarier (Biologiska kulturarvet, Arjeplog och arbetsseminarium i nov) som anordnats av Riksantikvarieämbetet under 2004. Birgitta Eriksson, Länsstyrelsen i Kalmar har deltagit i flera av Riksantikvarieämbetets seminarier och Per Lindegård, Länsstyrelsen i Kalmar, deltog i Arjeplog. Arwo Pajusi, Kalmar läns museum, deltog i seminariet i Arjeplog, Arwo var vid tillfället anställd av skogsvårdsstyrelsen men deltagandet bekostades med medel från 28:26-anslaget.

Framtiden för Skog & Historia i Böda

Länsstyrelsen i Kalmar län och Kalmar läns museum avser att fortsättningsvis utveckla arbetet med att säkerställa länets antikvariska kompetens och verka för en förstärkt dialog och lokal förankring med olika intressenter. Beträffande frågan hur vi ska utveckla arbetet med det biologiska och immateriella kulturarvet finns många möjligheter att gå vidare..

En död tall med inristningar. Masteskogen i Bogatereservatet.
Foto: Håkan Nilsson, KLM.